HÁROM KONZERVATIVIZMUS

FRENYÓ ZOLTÁN

Roppant keserves dolog egyetemes érvényű kijelentést keresgélni kezdő mondat gyanánt. Ezért engedtessék meg, hogy logikai és retorikai megfontolásból egyaránt egy teljesen egyedi és egészen szubjektív eset könnyed felidézésével kezdjem a címben megjelölt téma felgöngyölítését vagy – mivel bevégezni úgysem lehet – legalábbis megközelítését. Történt egyszer egy hosszú emberöltővel ezelőtt, hogy betértem egy budai tér – az egykori Lenke tér – sarkán levő forgalmas fagylaltozóba. Már akkorra elburjánoztak a meghökkentő fagylaltfajták megjegyezhetetlen neveikkel, s ezek nagy változatosságban sorra felhangzottak az előttem torlódó és kígyózó hosszú sorban. Végül sorra kerültem, s szóltam: csokoládé–vanília–puncsot kérek. „Szó bennszakad", a kislány kezében megállt a kanál, fejét felvetette, s felkiáltott: „Ön egy *konzervatív* ember!" Derűsen s némi büszkeséggel adtam neki igazat. Sose felejtem el a jelenetet! Lám, az élet tudja, milyenek vagyunk! Igyekeztem ezt a kis történetet a lehető legtömörebben felidézni, bár úgy érzem, hosszan ki lehetne bontani a tartalmát. Ez – a dolog lényegét akkor tulajdonképpen eltaláló – szóhasználat már jelentős eltérés volt ahhoz, a szocialista ideológia által korábban erőnek erejével erővel elfogadtatott felfogáshoz képest, amely szerint a konzervatív nem más, mint egy maradi ember, aki visszasírja a múltat, korszerűtlen, retrográd, a haladás ellensége. Ez a pusztító téveszme a szocializmus rettenetes és szívós örökségeként mindazonáltal máig kísért a felszínesebb és elfogultabb közgondolkodásban. Nem mellékesen hozzáteszem: a „létező szocializmus" letűntével e téveszmét a liberalizmus rosszabbik fajta öröksége és jelenvalósága élteti tovább.

TERMÉSZETES SOKFÉLESÉG – MESTERSÉGES DIVERZITÁS

Még egy gondolat erejéig engedtessék meg, hogy visszatérjek arra a problémára, amelyet a fagylalt szimbolizál. Ha az emberi világot megfontoljuk, nyilvánvaló: az, hogy csupán egyetlen fajta fagylalt legyen, nem lehetséges, nem természetes, és nem is kívánatos. Az itt helyesen felidézendő, érvényes arisztoteliánus forma-anyag metafizika (hülemorphizmus) szellemében a fagylalt szubsztanciájának *néhány* hordozó felel meg; a fagylalt lényegi mivoltához néhány anyag illeszkedik természetes módon; a fagylalt lényegét néhány anyag tudja jól, megfelelően, hozzá illeszkedő módon biztosítani, méghozzá a plurális világból merítve. Néhány, ti. az említett ízek s még nyilván számos gyümölcs, együtt elegendő választékot nyújt, mert a történet időbeli horizontján azért földereng a szocializmus szűkössége.

Az említett eset óta *elfajult* helyzetben azonban – főleg, ami most az euroatlanti térséget illeti, s ennek bárki utánanézhet – ma már nemcsak fölöslegesen bővelkedő, de még ártatlan kínálat alakult ki, hanem egyenesen olyan próbálkozás is érzékelhető, amely már messze túllépi a természet adta határokat. Ez a szemlélet a fagylalt lényegétől teljesen idegen anyagot kíván felhasználni és a forgalom érdekében elfogadtatni (nem nevezem meg ezeket az extrém és bizarr változatokat, mert sokszor túllépnek a gusztus határán). Ami így történik, nem más, mint a létrend megsértése, a létosztályok feloldása, a fogalomkörök széttörése, amit a tőke

által rászedett bárgyú modern ember oly sokszor és persze az idézett példánál sokkal fontosabb területeken megtesz, egész civilizációjának kárára.

A sokszínűségben való tobzódással – és még számos, a liberális-individuális–tőkés világ alkotta képződménnyel – szemben a *normalitás* áll. Meg lehet-e azonban mondani, mit jelent ez a „normalitás"? Úgy vélem, részben igen, részben nem. Ebben a világban a létezők az egyediség (*haecceitas*) létmódjában vannak, rész szerint meghatározottak, az egyetemes dimenzióját magukban hordozzák, így az egyetemesnek (illetve az egyessel szemben az általánosnak) nincs önálló formája. Ebből következően az emberi természetnek és az emberi társadalomnak sincs általános, illetve általánosan helyes formája. Mivel azonban az egyes ember magában hordozza az általános emberi természetet, az eleve korlátozott állapotokban, tökéletlen viszonyokban, részlegességet nyújtó folyamatokban mindig megnyilvánul az egyéni boldogulás és a közösségi érzés természetes lelkületű és épelméjű képzete, amelyet normalitásnak lehet nevezni. A normalitás tehát nem egy időben eredendő állapot, hanem a mindenkori jelen egyik mozzanata. Az ember jelenének mindig van egy normalitásmozzanata vagy -dimenziója, valamint egy olyan tényezője, amely mintegy áldozatul esik és szolgája lesz a mindenkori jelen felmerülő meghatározott uralkodó eszméinek és ideológiájának.

Mármost szemben az újkor két extrém és személygyilkos irányzatával, amelyek közül egyfelől a liberalizmus maga a modernitás alapja, a tőke bölcsője és felnevelője, másfelől a szocializmus az erre adott reakcióként a kommunizmus kísértete és a totális hatalom valósága, a *konzervativizmus* olyan politikai ideológiaként lép fel, amely a normalitás értékrendjének többségét kívánja képviselni az újkori keretek között. Megjegyzem, a konzervativizmus nem fedi le a teljes életet, mert a valóság gazdagabb, mint amit egyáltalán egy eszmekör és egy ideológia fel tud ölelni. Kétségtelen például, hogy az ember nagymértékben szereti a biztonságot és a nyugalmat, de az is igaz, hogy időnként keresi az újat, és egy adott korban egy egész nemzedék is tud nyugtalanságot mutatni, méghozzá joggal.

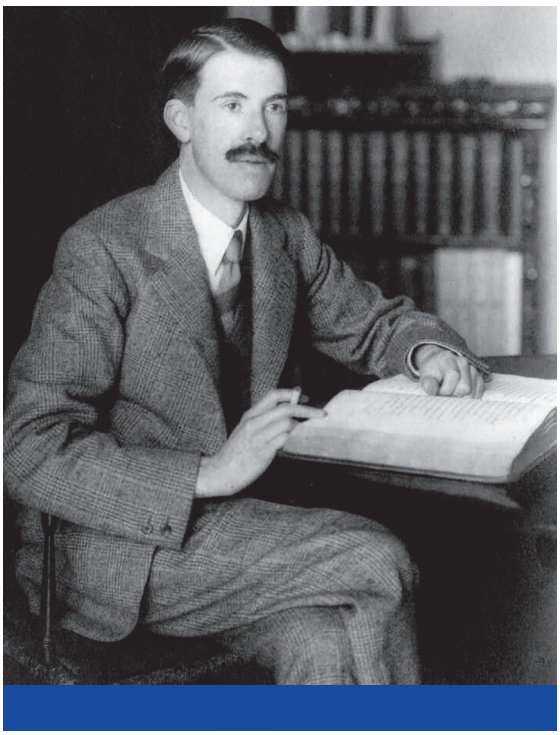
> **a konzervativizmus sajátos mentalitás és beállítódás**

A NORMALITÁS IDEOLÓGIÁJA

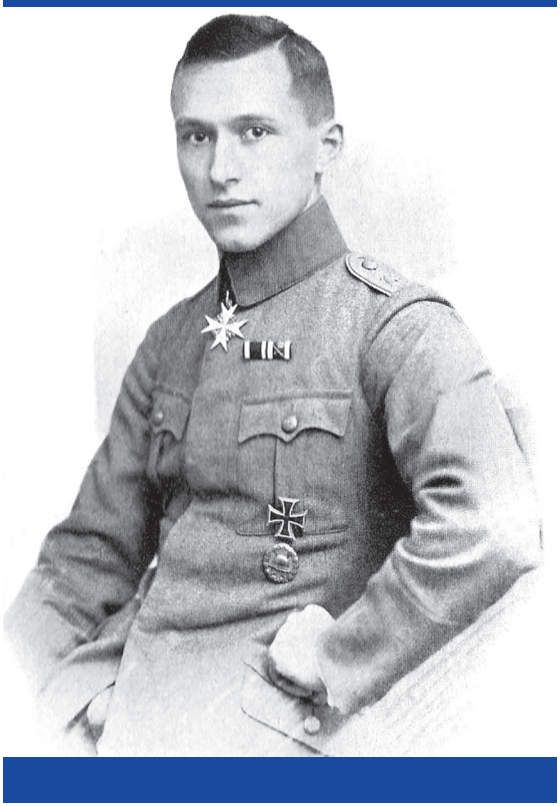
Ha föltesszük a kérdést, mit értünk a „konzervatív" kifejezés alatt, nagy nehézségekkel fogunk szembetalálkozni, mert a különféle körülírási kísérletek során a konzervativizmus egyes jelenségei, részei, fejezetei minduntalan ki fognak csúszni a meghatározások alól. A konzervativizmus egyes válfajainak természetesen vannak közös vonásaik, hangsúlyoznunk kell azonban, hogy az egyes konzervatív irányzatoknak egyenesen a lényegükhöz tartozó sajátosságaik is vannak. Ennek megfelelően, ha szemügyre veszünk a konzervativizmusra irányuló különféle meghatározásokat, azt találjuk, hogy ezek nem lesznek egészen kielégítőek, teljesen megnyugtatóak, az egész eszmekört illetően kimerítőek.

A konzervativizmus általános mentalitás és beállítódás. Az emberi természet egyik alapvető dimenziója, a normalitás egyik legfőbb tartalma. Benne van a hétköznapi gondolkodásban és világnézetben. Megbecsüli az ismertet, a ténylegeset, a mostanit, a folytonosat, a tökéletlent, a megfontoltat, az átöröklött hagyományt, de türelmetlen is tud lenni extrém és torz eszmékkel szemben. Méltányolja az érdemet, a közösséget, a nemzetet, a rendet, a tekintélyt, a hierarchiát. Szemben áll a liberális individualizmussal és a szocialista egalitarizmussal, szemben áll az utópikus gondolkodással.

Ezen az általános szellemiségén túl – és részben ettől el is térve – a konzervativizmus markáns arculattal áll elő mint újkori *politikai konzervativizmus*. Ezen a síkon a liberalizmussal és a szocializmussal szemben fellépő mentalitás az újkori ideológiai kívánalmak nyomán konzervativizmusként nevezi meg magát. Az így kibontakozó konzervatív eszmerendszer mint szellemi irányzat és politikai mozgalom óhatatlanul ideológiai arculatot ölt. Az ideológia ugyanis – különböző értelmezéseitől most eltekintve – nem más, mint az eszme

Konzervatív arcképcsarnok – Christopher Downson (1889–1970), Georges Bernanos (1888–1948), Ernst Jünger (1895–1998) és Russell Kirk (1918–1994) *(Wikimedia Commons)*

és a praxis szükséges összekötő szintje, olyan politikailag szervezett eszmekör, amely szükséges ahhoz, hogy az eszme a társadalomban hatékonyan megjelenhessék.

Ilyen újkori ideológiaként a konzervativizmus három jellegzetes típust alakított ki, figyelemre méltó módon és a történeti kifejlődést tekintve, tehát három külön utat látva, érthetően mindhárom egy-egy nemzethez, illetve nyelvhez kötődően. E nagy típusok pedig az angolszász, a francia és a német konzervativizmus. Nézzük őket sorban!

1) Az angolszász konzervativizmus általánosságban szólva a mérsékelt konzervativizmus. Két részre oszlik: az angol/brit és az amerikai konzervativizmusra. Az angol/brit konzervativizmus lényegében 1688, az újkori politikai

Védelmező –
Akhilleusz szobra
(Richard Westmacott, 1822)
a londoni Hyde Parkban
(X)

rendszer alapján áll, érthetően a *status quo* híve, úgy is mondhatjuk, hogy a *reformkonzervativizmus* képviselője. Az angol konzervativizmus első szakasza a 16–18. századi *protokonzervativizmus*. Főbb írói Richard Hooker, G. S. Halifax, Henry St. John Bolingbroke vagy Josiah Tucker. A 19–20. századi kiteljesedett angol konzervativizmus egyrészt a brit birodalom áldásait élvező politikai rendszer és kapitalista gazdasági rendszer fenntartását támogató otthoni konformizmus, opportunizmus és képmutatás, a mindenkori konzervatív (*tory*) párt politikusainak részvételével. Másrészt emelkedett morált, a normalitásra irányuló világnézetet, autentikus konzervatív szellemiséget képviselő jeles írók és politikai gondolkodók eszmevilága tartozik ide. Ennek főbb képviselői: Edmund Burke, Christopher Dawson, T. S. Eliot, G. K. Chesterton, Hilaire Belloc, Michael Oakeshott és Sir Roger Scruton. Az amerikai konzervativizmus két irányzatra bomlik; az egyik a *paleokonzervativizmus*, a másik a *neokonzervativizmus*. Az autentikus, eszmeileg értékes konzervativizmust itt az előbbi képviseli; szószólói közéleti szereplők és írók: John Adams, James Fenimore Cooper, Orestes Brownson, Henry Adams, a 20. század derekán pedig Russell Kirk, akinek nagy érdeme, hogy ismét a köztudatba emelte és elfogadtatta a konzervatív eszmevilágot mint az amerikai hagyomány egyik elemét. A neokonzervativizmus ezzel szemben nem más, mint csupasz, agresszív imperializmus, amely érintkezik a neoliberalizmussal, és így csak neve miatt kerül kényszerűen egy lapra tárgyalt témánkkal.

2) A francia konzervativizmus az 1789-es francia forradalom ellenében fogant gondolatvilág, alapvető felfogását tekintve ezért ez az *ellenforradalmi konzervativizmus*. Kezdetben a felvilágosodás és a forradalom elleni szellemi áramlat vezető francia gondolkodói fogalmazták meg, név szerint Louis de Bonald, Joseph de Maistre és François-René de Chateaubriand. Az ellenforradalom eszméjét Joseph de Maistre *Elmélkedések* című művében így magyarázta: „A királyság helyreállítása, amit ellenforradalomnak neveznek, nem egy ellentétes forradalom lesz, hanem a forradalom ellentéte."[1] A 19. század második felében a francia konzervativizmus a hivatásrendi katolikus gondolkodóknál

1 Joseph de Maistre: *Elmélkedések*. ford. Kisari Miklós, Századvég, Bp. 2020. 185.

talált hiteles képviseletre; ennek a vonulatnak főbb alakjai: François-René de la Tour du Pin márki, Albert de Mun és Frédéric le Play. A 20. században a konzervatív eszméknek a francia irodalomban és közéletben főként Charles Maurras, Maurice Barrès és Georges Bernanos adott hangot.

3) A német konzervativizmus története nagyon komoly szellemi teljesítményeket mutat föl. A nagy német filozófiából Fichte és Hegel jogfilozófiája és államtana például mély konzervatív tartalommal rendelkezik. Organikus társadalomtan és konzervatív kapitalizmuskritika jellemzi Adam Müller és Wilhelm Emmanuel von Ketteler mainzi püspök katolikus gondolatvilágát (korai *szociálkonzervativizmus*). Az 1920-as években német területen, a későbbiekben „weimarinak" nevezett köztársaság kaotikus, kiszolgáltatott, dekadens és kilátástalan viszonyaiból bontakozott ki az úgynevezett *konzervatív forradalom* eszmeköre. Olyan súlyú gondolkodók tartoztak ide, mint Ludwig Klages, Leopold Ziegler, Werner Sombart, Oswald Spengler, Bruno Bauch, Arthur Moeller van den Bruck, Hans Freyer, Ernst Jünger, Edgar Julius Jung, Carl Schmitt és az osztrák Othmar Spann. Edgar Julius Jung, az áramlat egyik legfőbb teoretikusa az eszmét így írta le:

> „Konzervatív forradalomnak nevezzük mindazoknak az elemi törvényeknek és értékeknek a felébresztését, amelyek nélkül az ember elveszíti kapcsolatát a természettel és Istennel, s amelyek nélkül nem lehet valós rendet felépíteni. Az egyenlőség helyébe itt a benső értékesség, a szociális érzés helyébe a tagolt társadalom helyes építménye, a mechanikus választás helyébe a vezetés organikus kifejlődése, a bürokratikus kényszerek helyébe a valódi önigazgatás benső felelőssége, a tömeg boldogságának helyébe pedig a nép személyiségének joga lép."[2]

A politikai konzervativizmus látnivalóan különböző történelmi feltételek, körülmények és kívánalmak közepette ölt különböző meghatározott formákat. Ehhez képest meglepő, hogy vannak gyakorló történészek (például Egedy Gergely és Hahner Péter), akik kizárólag a mérsékelt reformkonzervativizmust tekintik egyáltalán konzervativizmusnak, a konzervativizmusról szólva kizárólag ennek tárgyalására szorítkoznak, és a közösségi gondolkodás és cselekvés mintájául csak ezt tudják felmutatni, a konzervativizmus többi, történelmileg ténylegesen színre lépő, annak idején meghatározott szerepet játszó irányzatáról pedig nem vesznek tudomást. Az ilyen mérsékelt konzervativizmus a fennállóval való kiegyezést és a jelenlét biztosítását eredményezi. Felmerül azonban a kérdés, hogy ahhoz a kifejezetten és tudhatóan átmeneti korhoz, amelyben nemzetünk és civilizációnk a napjait éli, s amelyből a történelem új szakaszába kíván lépni, az a bizonyos mérsékelt konzervativizmus illeszkedik-e, amely eredetileg egy adott és fenntartandó uralmi helyzet politikai kereteihez volt szabva?

nemzeti létünk és egész civilizációnk megőrzésének parancsa

KONZERVATÍV PROGRAM

Bárhogy kívánjunk is tájékozódni azonban a konzervativizmus válfajai között, mindezek részlegessége mellett látnunk kell a következőket. A tőke korában, a jelenkornak méltatlan szereplőket fenntartó állam- és kormányformái idején, kontinensünkön a népi akaratképzés elbizonytalanítása és ellehetetlenítése közepette a liberális politikai, gazdasági és esztétikai hatalom játszik domináns szerepet. Arra a normarendszerre, arra az eszmevilágra, arra a mentalitásra, amelyet a „konzervatív" névvel jelölünk, éppen ezért változó korunkban, amikor a normalitás alapvető elemei válnak kérdésessé, egyenesen mint nemzeti létünk és egész civilizációnk megőrzésének zálogára tekinthetünk. ■

2 Edgar Julius Jung: *Deutschland und die konservative Revolution = Deutsche über Deutschland. Die Stimme des unbekannten Politikers.* Verlag Albert Langen, München, 1932. 380.